

1968. 29-67.; Glasmosaikstücke in einem awarenzeitlichen Grab. Acta AntetArch. 10, 1966. 89-98.; A gyöngyöspatai avar temető (Kézirat); A Mátra-vidéki avar-kori temetők állatsontleleteinek néhány tanulsága In: A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 1981. 65-70.; The Pilismarót Cemetery. Cemeteries of the Avar Period (567-829) in Hungary. Vol. 1. Bp., 1975. 241-281.
9. Árpád-kori falu és temetője Sarud határában I. A történeti földrajzi kép In: EMÉ 11-12, 1974. 21-73.; Árpád kori falu és temetője Sarud határában II. A település. In: EMÉ 13, 1975. 19-68.; Árpád kori falu és temetője Sarud határában III. A temető leírása és rendellenes temetkezéseinek párhuzamai In: EMÉ 14, 1976. 17-89.; Árpád kori falu és temetője Sarud határában IV. A sírok relatív és abszolút kronológiája. A temető jellege In: EMÉ 16-17., 1980. 43-136.
10. A keleti kereszténység egyik ismertetőjegye temetkezéseinkben. In: JPMÉ 23, 1983. (1984.) 83-97.

Balhiedelmek az egri várról az 1984. év két sikerkönyvének a tükrében

Illyés György:

Váarak dicsérete. Magyarországi királyi várak. Bp., Móra, 1984.

A szép kiállítású mű igazi karácsonyi bestseller volt, amely a hetedik fejezetében („Ahol tanulni lehet a hazafiságot. Eger”) a 71-78. oldalakon foglalkozik Eger várával. Valamennyi várnál, így itt is a fejezet elején kurzív szedéssel a vár történetének tartalmi foglalata olvasható. Íme: „*A nyugati Bükk egyik legutolsó lejtőkapujára épült a vár, azon a ponton, ahol az Eger patak a hegyek közül a síkságra ér.*”

„A jelenlegi vár elődjét I. István alapította¹, amikor Egert megyeközponttá² és érseki székhellyé³ tette. A hagyomány és a krónikák szerint itt temették el 1204-ben Imre királyt. Ezt az első erősséget a tatárok könnyűszerrel feldúlták, ezek szerint az még nem lehetett vár⁴. A tatárjárás tapasztalatai alapján kőfalat építettek a város köré⁵, a Várdombra pedig bástyákkal megerősített várat emeltek.

1552-ben került sor a vár legendás védelmére. A török 38 napi sikertelen ostrom után kénytelen volt elvonulni. Nem sokkal ezután az egri várban élte a végvári vitézek kemény életét

Balassi Bálint is. Az 1500-as évek vége felé azonban a vitézek élete egyre nehezebbé vált, megfáradtak, megfogyatkoztak. Eger fokozatosan külföldi zsoldosok fészkévé vált⁶, akik csak a környék fosztogatásával, saját vagyonuk gyarapításával törődtek. 1596-ban a vár 1100 fős őrsége az erősítésükre küldött 6000 idegen zsoldossal⁷ is csak hat napig tudta tartani a várat.⁸ III. Mohamed megtörte az ellenállást.

Eger várából 91 év múlva, 1687. december 17-én távozott el végleg a török, miután a felmentő seregek kiéheztették őket. Az egri vár ezután elvesztette katonai jelentőségét.”

Észrevételek

1. I. István király Egerben nem várat alapított, hanem püspökséget. További indoklás, hivatkozás itt szükségtelen.

2. Eger csak a középkor legvégén vált megyeközponttá. A XI. század első felében Gyöngyöspatán, ezután Abaújvárbán volt a megye központja, az alispán (*comes curialis*) pedig Heves várában lakott. Heves megye a XIII. század folyamán fokozatosan önállósult. A XIV. század közepétől több mint 50 éven át a megyegyűlések, törvénykezések székhelye Verpelét volt, mivel a megyei főispánok Sirok

vármagyai voltak. (Vö. Györffy György 1963. 39-48.; Szabó János Győző 1984. 21-36.; Havassy Péter 1984. 176-185.)

3. Az egri püspökséget érsekséggé az 1802. évi országgyűlés folyamodványára VII. Pius pápa 1804. augusztus 9-én kelt bullája emelte, a szatmárnémeti és a kassai püspökség egyidejű létesítésével. (Vö. Bartakovics Béla Emlékkönyv, Eger 1865, 243.; Nagy József 1978. 269.)

4. A XIII. században egy erősség a vár fogalmától nem volt elválasztható.

5. Eger városa köré a kőfalakat 1578-1593 között építették meg. Előtte palánk fogta körül. 1550 előtt pedig kerítetlen volt. (Vö. Sugár István 1969. 177-204.)

Egerben 1568-tól bár lassan, de fokozatosan emelkedett a nem magyar zsoldosok száma. 1576-ra elérte az 1596 nyarán is pontosan kimutatott ilyen nagyságú létszámot: 350-en voltak 700 magyar katonával szemben. A cseh és német tüzérekkel és puskás lovasokkal (archibuserekkel) időnként ez a szám 400 körülre emelkedett. De például 1588-ban 1050 magyar szolgált a várban 330 külföldi zsoldossal szemben. Az idegen zsoldosok az 1596 szeptember-októberi várostromig mindvégig kisebbségben voltak, Eger nem vált a „külföldi zsoldosok fészekévé”. (Vö. Szabó János Győző 1977. 150., 171.)

7. A nagyon tárgyilagos és tájékozott szemtanú, Claudius Cogonara főhadmérnök szerint szeptember 14-én a vár parancsnoka azt közölte vele, hogy a várban 3400 katona tartózkodik. Valamennyi megbízható forrásadat egyeztetése is egy 3500 körüli összlétszámmra enged következtetni. (Vö. Kovács Béla 1965. 15-21.; Sugár István 1979. 15-44., Uő. (azonos szöveggel: 1981. 11-40.)

8. 1596. szeptember 23-án foglalta el a kiirtett várost a török, ekkor zárta körül a várat és kezdte meg az ágyúzást. Október 12-én szünetelt először mindennemű harci cselekmény, mi-

vel ekkor tárgyaltak a vár feladásáról, ahová 13-án vonult be a török. Az ostrom tehát 20 napig tartott. (Vö. Sugár István 1979. 5-44. Uő. 1981. 11-40.)

A fenti vártörténeti összefoglalás a nyolc tárgyi tévedésével terjedelemben 1568 betűhely, azaz mindössze 18 n-nel, tehát alig néhány szóval haladja meg a szabványos kéziratos oldal tükrét.

A következő „Vitézlő iskola” című rész a vár 1552. évi ostromával foglalkozik Tinódi krónikája, illetve Gárdonyi Géza regénye nyomán, s ettől csak a végén tér el – kárára – hiszen a szerző állítása szerint az ostrom után Dobó „tisztjei lemondtak, szétszéledtek.” Továbbá, hogy a romokban heverő vár „újjáépítése több mint negyven évig tartott.” – E fogalmazások pontatlanságát mi sem bizonyíthatja jobban, minthogy Dobó utódja Bormemissza Gergely lett, s a várban maradt Zolthay István, Figeďy János, hogy csupán az „Egri Csillagokból” leginkább ismert neveket említsem. Egyes egyedül Mekcsey mondott le, s Dobóval egy időben eltávozott Egerből. – A várostrom ütötte sebei- nek gyógyítása, a renoválás 1560-ra teljesen befejeződött. A vár szinte teljes átépítése tartott közel negyven évig, egy lényegében új erődítmény létrehozása.

Ezután „Eger a dicsőséges ostrom után” című fejezet már több meglepetést tartogat számunkra. Mutatóul most az első két bekezdés szövegét közöljük, amely terjedelmileg 1292 n, azaz még egy egész sorral sem több, mint a szabványos kéziratos oldal.

„Dobó István hőstette után az egri vár a magyarság „vitézlő iskolája” lett. Ifjú vitézeket küldtek ide, hogy megtanulják a fegyverforgatás minden csínját-bínját. Édesapja kérésére a fiatal Balassi Bálint is Egerbe került. Szülei katonának szánták. Nagy költőnk itt tanult meg vívni, lovagolni, hadakozni.¹ Négy boldog évet töltött a várban, ahol apja még Dobó alatt katonáskodott.²

Az egri napok mindig kedves emléket jelentettek számára. Sok verset írt az egri vitézek életéről. Az egyikben így emlékezik: *Eger vitézeknek ékes iskolája, / jó katonaságnak nevelő dajkája*

Sajnos nem sokáig maradt Eger »vitézlo iskola«. A várat ugyanis megtöltötték idegen zsoldosokkal, de ezek fizetést nem kaptak.³ Kapitányuk a gyenge kezű Ungnád Kristóf lett.⁴ Felesége elsikkasztotta a zsoldpénzt.⁵ A soknemzetiségű őrség fellázadt. Egy bizottság kevés pénzzel lecsillapította őket. Ezután a vár a gyáva Nyáry Pál kezébe került.⁶ Katonái portyázni jártak a török hódoltság falvaiba, de a krónikák inkább fosztogatásról szólnak, mint hősi harcokról. A falvak lakói szívesebben tűrték már a török urakat, mint azoknak a zsoldos hadaknak haramiavezéreit, akik csapataikkal betörték a falvakba, rabolva, égetve, pusztítva mindenütt.⁷

Észrevételek

1. Balassi Bálint, amikor 24 évesen először az egri vár szolgálatába állt (1578 tavaszán) 50 lovas vitéz parancsnoka volt. Nyilvánvaló, hogy nem akkor tanult meg lovagolni, vívni. Balassi egyébként már 21 évesen részt vett egy erdélyi hadjáratban, Báthory István ellen. (Vö. Szabó János Győző 1977. 152., 191. j.)

2. Balassi Bálint édesapja, Balassi János sohasem katonáskodott Dobó István keze alatt. Mielőtt 1550-ben Zay Ferenc mellé másodvárnagyként Szolnokra küldték, Diósgyőrben parancsnokolt. 1552-ben pedig Genuába utazott királyi kiküldetésbe. 1554-től 1562-ig a bányavárosok főkapitánya (Zólyom központtal); ez utóbbi tisztségben éppen Dobó volt az utódja. (Vö. Gyárfás István 1879. 43-45.; Matunák Mihály 1899. 424-630.; Diósgyőre forrásadat: Ferdinánd parancslevele Balassi Jánosnak 1511. február 4-én Augsburgból: OL P 707. 216 et D.)

3. A zsoldosok Egerben ha késve is, de végül a legtöbb esetben megkapták fizetségüket. Ennek a pénznek (és a természetbeni juttatások-

nak) az előteremtése volt a provizorok fő gondja, amelyről sok száz kamarai levél tájékoztat.

4. Az idegen zsoldosok kapitánya nem Ungnád Kristóf volt. Ungnád, mint az egri vár főkapitánya (*supremus capitaneus*) a magyar és a külföldi csapatok felett egyként parancsnokolt. A külföldi zsoldosok kapitánya Ungnád második főkapitánysága idején (1584-87) Zakarias Lang volt, aki ezt a tisztséget egészen 1593-ig betöltötte. (Vö. Szabó János Győző 1981. 39. 18. j.)

5. Hogy Ungnádné Losonczy Anna elsikkasztotta volna a zsoldpénzt, ez teljesen új adat. A szerző talán arra céloz, hogy mivel Ungnád 1587-ben haláláig az egri vár provizori feladatait is magára vállalta, a Szepesi Kamara az özvegyére testálta a provizori gazdasági terheket, aki ugyan a vár jövedelméből szívesen részesedett volna, de kötelezettségek nélkül. A Kamara azt remélte, hogy az Ungnád vagyont a zsoldpénzekkel megterhelheti anélkül, hogy akár ideiglenesen is provizort nevezzen ki. A Kamara ezért 1587 decemberében az Ungnád vagyont zárolta. (Vö. Eckhardt Sándor 1972. 37-78.)

6. A szövegösszefüggésből az derül ki, hogy Ungnád után Nyári Pál lett a vár főkapitánya. Ungnád 1587. november 4-én halt meg. Nyári Pál 1594. szeptember 30-tól volt egri főkapitány. Elődjei Prépostvári Bálint, illetve Rákóczi Zsigmond voltak.

7. A „krónikák” mit sem tudnak arról, hogy Nyári katonái magyar falvakat felégettek, elpusztítottak volna. Nyári külföldi zsoldosainak a kapitánya Cristoforo Stella olasz származású kiváló építész volt, aki 1596-ban Egerben az életét adta a vár megtartásáért vívott harcban. „Haramiavezérek” aligha nevezhető. (Vö. Szabó János Győző 1981. 41. 54. j.)

E második (utolsó) alfejezet többi oldalain olykor kedvezőbb hibaátlag-értékeket kapunk. A mai várral kapcsolatos, egy 0,72 szabványoldalnyi terjedelmű résszel bizonyíthatjuk:

„A hatalmas várudvarban, ahol valamikor valóságos városka állt, ma csak romokat találunk. Itt vannak a hajdani erőd romjai, amely a tatárjárás előtt épült.¹ Az egrit egyik legelső királyi várunknak tekinthetjük.² Az I. István alapította püspökséget először fából, majd kőből épült vár védte.³ Hogy mikor épült? Pontos adatokat nem tudunk, szinte lehetetlen dönteni ebben a kérdésben, mert nem maradtak ránk írásos dokumentumok.

Száz éven át sokat turkáltak és robbantgattak itt a kincskeresők. Nem egy közülük ott veszett a robbantásnál leomló romok alatt. Tudományos ásatás csupán a múlt század végén kezdődött.⁴

A föld alatti folyosókba, az úgynevezett kazamatákba csak vezetővel szabad belépni. Az egyik folyosó oldalfülkéje⁵ az egrí vár kétszáz harcosának tömegsírban megtalált csontjait őrzi.⁶ Az egrí tanulók minden évben október 18-án megkoszorúzzák. (Eger dicsőséges védelme 1552. október 18-án fejeződött be.)”

Észrevételek

1. A várudvarban „a hajdani erőd romjai, amely a tatárjárás előtt épült” nem láthatók, mivel ilyenek feltárása nem történt.

2. Eger püspöki vár volt és nem királyi.

3. Püspökséget körülkeríteni nem lehet csak püspöki székhelyet. Ez a XI. században így is történt, ha az történetesen királyi székvárosban vagy megyei ispáni központ területén volt; a leginkább palánkkal, igen ritkán kőfallal. Eger nem lévén még ispáni székhely sem, István kori váráról mit sem tudunk. Volt azonban Egernek erőssége már a korai időkben: Felsőtárkány-Várhegyen, ahol az őskori földvár sáncába már a XII. században falakat építettek. (Vö. Kovács Béla – Szabó János Győző 1972. 11).

4. Tudományos kutatás (ásatás) az egrí várban a múlt században csupán 1862 nyári hónapjában folyt. 1862 ugye nem a „század vége” (Vö. Lénárt Andor 1982. 9–18.).

5. Az „egyk folyosó” valójában kaszárnyaterem volt.

6. A szóban forgó oldalfülkében tárolt, az 1930. évben (a volt székesegyház egyik oldalkápolnájában) feltárt tömegsír csontjait csak 1964-ig őrizte itt a Vármúzeum. Ekkor átkerültek a gótikus palota egyik földszinti termébe (műkőből készült szarkofágokba).

Felhívjuk a figyelmet a 6. észrevételünkre. Ebből ugyanis kiderül, hogy a könyv szerzője több mint 20 éve nem járt az egrí várban. Súlyos kijelentésünket más oldalról is alátámaszthatjuk. A szóban forgó mű 76. oldalán egy kép látható, amely Dobó István vörösmárvány tumbájának a fedőlapját ábrázolja: ezt a követ gróf Buttler János hozatta 1832-ben Egerbe. A vár Sötétkapujának előterébe került. A Sötétkapuból 1964-ben vitték a mai helyére, a gótikus palota földszinti termébe. Oda, ahol a képen látható négyszögű műmárvány kockákkal 1964-ben vitték a mai helyére, a gótikus palota földszinti termébe. Oda, ahol a képen látható négyszögű műmárvány kockákkal 1964-ben burkolták be a padozatot. Borbás János fotóművész úgy látszik nem tájékoztatta a szerzőt a helyszínről, ahol a felvételt készítette, s így kerülhetett a szóban forgó fénykép alá a felirat: „Dobó István vörösmárvány síkőve a Sötét-kapu mögötti belső térben.”

Természetesen vannak eme alfejezetben is hibátlan bekezdések és olyanok ahol a szerző olvasottságát az adatok érdekes csoportosítása is dicséri és szinte elfeledtetni az apró pontatlanságokat. Ez utóbbiakra legyen példa az alábbi 0,25 oldalnyi terjedelmű rész:

„Siralmas volt akkor látni Egert, a »török« várost. Kilenc utcájában kilenc mecset meredt az ég felé.¹ A város körül felperzselt táj. A környező lakott helységek: Almagyar, Tihamér, Felnémet, Szögliget, Szőlőcske mind elpusztultak, kihaltak.²

Az elvonuló törökök közül hatszázán visszafordultak.³ Ők lettek az újjászülött város

első telepesei. Leszármazottai ma is Egerben élnek, Ali, Bajzáth, Bassa, Hamza, Hassán, Hatira, Kavasz, Noszvaji nevezetűek, akiknek már csak a nevük árulkodik származásukról.^{4*}

Észrevételek

1. Sohasem gondoltam ebben a vonatkozásban erre az érdekes számmágiára. Végére lehetséges, hogy a kutatások a későbbiekben igazolják. Egyelőre annyit tudunk, hogy a XVI. században Egernek legalább 11 keresztény temploma volt (Szt. János evangélista, Szt. István vértanú, Szt. Péter apostol, Szt. Mihály, Szt. Demeter, Szt. Miklós, Szt. Erzsébet, Szt. Katalin, Szt. László (kórházi kápolna) és a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére felszentelve. 1690-ben Eger házainak összeírásánál a kiküldött biztosok 8 (részben romos) templomról tettek említést. Ugyanebben az összeírásban 7 utca (platea) és egy tér (forum) szerepel. Itt az utcák alatt a hosszabbak, a jelentősebbek értendők (nem a mellékutcák, zsákutcák, sikátorok). A fórum a mai Dobó tér. (Vö. Kovács Béla 1965. 73-92.; Uő. 1966. 74-76.; Szabó János Győző 1984. 68.; Iványi Béla 1960. 177-199. és DL. 38 104 – a Szt. László kórházra vonatkozó adat).

2. A szerző csaknem mindegyik Egert környező falu nevét felsorolta, kivéve Ciglédet, Kistályát (Magyartályát), Felemért és Ugtelket (ez utóbbiak már a török idő előtt kihaltak). Viszont Szögliget sem Heves, sem Borsod megyében nem létezett, ez talán sajtóhiba és a szerző Ciglédre gondolt. Szőlőcske helyesen Szöllőcske. (Vö. Szabó János Győző 1984. 62.).

3. 1687. december 17-én a Gyöngyösről Egerbe érkező ferences házfőnök 40 török családfőt keresztelt meg. Az 1687. évi két jegyzék szerint 39 törökök által lakott ház volt Egerben; háromban nő volt a tulajdonos, illetve csak nők lakták. Mindez csaknem egyezik a ferencrendiek adatával. 1690-ben készült egri házösszeírás 49 újkeresztény házáról tud. (Ugyanis 1699-ig

az Egerbe visszaszivárgó törökök száma egyre emelkedett; s a XVIII. században pedig balkáni kereskedőkkel tovább szaporodott, bár késői eltávozókra is van példa.) A szokásos ötös demográfiai szorzószámmal így 200-250 fős kezdeti török polgári létszám valószínűsíthető. 1906-ban Ali pasa az Egerben maradt törökök számát 300-ra becsülte. Ez tendenciózus szépítés és a felső határt jelentheti a tudományos kutatás számára. Valamennyi más szavahihető megnyilatkozás hasonló számadatok körül mozog, pl. Fischer kamarai tanácsos 53 török háztartásról tudott, de 13-ban magános férfiak éltek. (Vö. Soós Imre 1975. 137-142.; Vass Előd 1975. 137-142.; Sugár István 1980. 183-213.).

4. A Bajzát, Hamza családnevek az egri anyakönyvekben csak a XVIII. század második felében jelentkeznek, a legkorábbi időkben csak a Noszvaji név igazolható. (Vö. az előbbi irodalommal).

A szerzőnek az egri várral szoros kapcsolat utolsó bekezdése a fejezet kezdeti bekezdéséhez hasonló súlyú eltévelyedéseket tartalmaz:

„A rendkívüli hosszúságú föld alatti járatok nagy szolgálatot tettek a vár védelmében. Bárhol támadtak a törökök, a maroknyi védőcsereg percekben belül átcsoportosította embereit a föld alatt, és így a törökök mindig kemény ellenállásba ütköztek. Csakis így érthetjük meg, hogyan tudta Dobó kétezer emberével visszaszortani a százötvenezer törököt.”

A szerző minden bizonnyal az épen ránk maradt, helyreállított füles bástyára („Baldigara bástya”) illetve a falai alatti és a Zárkándy bástya alá vivő folyosókra (controminakra) céloz. Ezek megépítését Észak-Magyarország főépítésze, Ottavio Baldigara tervének köszönhetjük, amelyek megvalósításában 1569-ben fogtak bele. Hol volt akkor már Dobó István és kétezer katonája? (Vö. Gerő László, 1968. 246.) – Az egri általános iskolák hagyományos vetélkedőin ilyen kérdé-

sen el sem lehet vérezni, mivel az induló csapatok ennél már felkészültebbek.

Kiss Gábor:

Váarak, várkastélyok, várhelyek Magyarországon.

Panoráma, Bp., 1984.

A szerző művére méltán várakozással tekintettek. A témát részleteiben tárgyaló ilyen zsebkönyv ugyanis valóban hiánypótló. Nem véletlen, hogy az év egyik sikerkönyve lett, s 1984 karácsonya előtt is már alig volt kapható. Míg az előbb tárgyalt művet elsősorban az ifjúságnak szánták (s alig van ismerősöm, aki gyermekének nem vette meg), ez a kézikönyv-zsebkönyv elsősorban az országjárók, a túravezetők szinte kötelező olvasmánya lett. Az egri várról szóló rész a 218–225. oldalakon található és 9 kéziratos oldalt tesz ki, azaz lényegében csak kevéssel több, mint egynegyed-kéziratos ív.

Terjedelmi okokból – az eredeti tervünktől eltérőleg – mégsem mutathatjuk be az egész fejezetet. Sőt, közel 40 tárgyi tévedésének mindössze egy részére reflektálhatunk. Módunkban volt összefüggően az első kéziratos oldal felét és az utolsó felét újra közölni a beszámozott észrevételeinkkel.

Előljáróban még célszerű néhány szóval elemezni az Egerről szóló rész után feltüntetett irodalmat. A szerző 11 művet sorol fel, amelyekből mindössze kettő az 1945 után megjelent: Gerő László: *Eger. Bp., 1957.* és Sugár István: *Az egri vár és viadala. Bp., 1971.* – Ez az arány azért érthetetlen, mivel az egri várról sokszorosan több könyv és tanulmány látott napvilágot a felszabadulás utáni négy évtizedben, mint előtte. Sajnos, a szerző az egri vár történetét tárgyalva egészen a XVI. századig jóformán egyetlen műre támaszkodott, Soós Elemér honvédezés 1914-ben megjelent tanulmányára. Nagyon sokszor ott is szó szerint idézve őt, ahol nem hivatkozik rá. Egyébként ugyanez figyelhető meg Soós Elemérmél is: szinte folyamatosan idézi

Balogh János főhadnagy 1881-ben megjelent könyvét, de csak ritkán hivatkozik rá. S ahol mint forráshelyet őt nevezi meg, ott Balogh azokra a jegyzeteire és rajzaira hivatkozik, amelyeket nem tud idézni, bemutatni, forrásadatait ugyanis elvitte – állítólag – az egri árvíz. Balogh az 1870-es években az egri várban szolgált és módja nyílt a föld alatti járatokba bebújni. Óriási erőfeszítésével szerzett élményeiről jegyzeteket, vázlatokat készített, amelyekről megfelelő előképzettség nélkül számolt be; fantáziájával és a kezeihez került olvasmányai feldolgozásával átírta Eger történelmét. Az 1880-as években Munkácsra helyezték. Ott is a föld alatt kutatgatott, keresve az Ungvár felé vezető alagutat. – Lényegében most ezt a tudásanyagot kínálja a huszadik század vége olvasóinak Kiss Gábor, illetve a Panoráma Könyvkiadó.

„Eger

A Longobárdok történetírója, Pál deák¹ a gepidáknak tulajdonítja Eger várának első építkezéseit², akik 526-ban foglalták el egész Pannóniát³, a vár a királyuké volt.⁴ Soós Elemér szerint a vár építőanyaga kő volt, és az építkezésnél mészhabarcsot is használtak.⁵ A gepidákat Baján Khagán vezetésével az avarok igázták le, akik valószínű, hogy a várat földvárrá alakították át.⁶

A honfoglaláskor Arnulf német császár Szvatopluk ellen Árpádtól kért segítséget, aki a Mátra alatti táborból nagyszámú sereget küldött Huba, Szóárd, Kadocsa és Bors vezérek vezetésével, míg maga az önként meghódolt Eger várat foglalta el.⁷”

Észrevételek

1. Paulus diaconust Pál deákra fordítani nem lehet. Diaconus első jelentése szerpap (Bartal Antal 1901. 212), elfogadható még a káplán, egyházi szolga jelentés is (Pápai-Páriz Ferenc 1801. 205.). Maga Nagy Károly az udvari költőjét, a tudós szerzetest diaconusnak nevezte, s így emlékezett meg róla a montecassinói kolos-

tor nekrológia is. A diaconus jelző itt nyilván a felszenteletlen papként élő egyházi személyt jelenti. Paulus egyszer „levita”-ként is szerepelt, a sírfeliratán (Gombos F. Albin 1901. 43., 60.).

2. A Langobárdok Történetében (Historia Langobardorum) Eger váráról, egyáltalán Egerről sehol nem olvashatunk. Nem hihető, hogy a szerző birtokában egy eddig ismeretlen kéziratot variáns lenne, s abban ilyen passzusok szerepelnének.

3. 526 után az egész Dunántúlt, amely fogalom akkor, területileg jóval kevesebbet jelentett Pannóniánál, a langobárdok foglalták el, s nem a gepidák.

4. Eger, illetve Eger vára márcsak azért sem lehetett a gepidáké, mivel a gepidák szállásterületéhez a római sáncoktól („Csörsz”-árkoktól) északra eső vidék nem tartozott, eddigi régészeti topográfiai ismereteink szerint. (Vö. Szabó János Győző 1970. 30–33.; Bóna István 1974. 25–27.; Uő. 1984. 24. térkép.)

5. Soós Elemér véleményét forráshelyül itt felhasználni aligha lehet; hiszen soha nem végzett feltárást az egri várban. A kitűnő hadtörténésznek sem régészeti, sem építészeti szaktudása nem volt.

6. Az avarság szállásterület a VII. század második feléig északon csak a római sáncokig terjed a régészeti emlékenyanyag tanúsága szerint; azaz csupán Gepidiát szállták meg (és a langobárdok országát). Más kérdés a politikai befolyási körzetük. Röviden: Egerben, Baján kagán magának várat nem épített. Határvárra sem volt itt szüksége; Kelet-Szlovákia vagy a Bükk és a Mátra írtásföldjein lakó szlávok nem fenyegették hatalmát. Vö. Szabó János Győző 1970. 30–33.; Kleb Béla 1978. 35–41.; Bóna István 1984. 25. térkép).

7. A szerző nyilvánvalóan Anonymus: Gesta Hungarorumra támaszkodik, mivel más krónikák e vidékről a magyar honfoglalással kapcsolatosan nem emlékeztek meg. De ha a Gesta idevonatkozó részeit (Cap. 32–36.) el is olvasta

volna (az utóbbi két évtizedben többféle kiadásban jelent meg magyar fordításban), akkor világossá vált volna előtte, hogy csak az Eger vize nyert említést; másrészt nincs szó ebben a vonatkozásban Arnulf német császár kéréséről. A szerző „igazi forrása” ismét Soós Elemér tanulmánya, amelyet hosszan és csaknem szó szerint idézett, csak éppen itt elfelejtett hivatkozni rá. (V.ö. Anonymus Gesta Hungarorum, Budapest 1975, 106–109.).

A szerző, illetve Soós ezredes lázálmai a kései középkorig tovább folytatódnak. Az avarok „önként meghódolt vára” a honfoglalás korában „ismeretlen körülmények között elpusztult” és „sokáig romokban hevert” majd „ma még meg nem állapítható időben újjáépítették” (a szövegösszefüggésből világos, hogy még a X. században). Az új és nagyobb vár udvara 300 méter hosszú és 150 méter széles téglalap alakú, de a tulajdonképpeni erősséget az Almagyar tetejére építették Sánc néven fűrészes alakban ... – idézve (csak éppen nem említve) Balogh főhadnagy szavait, 1881-ben megjelent művének 19–20. oldalain. I. István király az építményt továbbfejlesztette, a várost is körülvevő falakkal. „Ez az építkezés 1047-ig tartott, amikor a fellázadt nép Vata vezetésével a még befejezetlen várat meg rongálta.” A nagy építkezések ellenére a vár „hadicélokra még nem volt megfelelő” 1241-ben sem, ezért a tatárok elfoglalták, lerombolták. Újabb renoválások következtek, de az „1261 körül elkészült várat IV. László király kedvelt kunjai 1271-ben feldúlták.” Ezután lett 1275-ben, a szerző szerint, királyi várból püspöki vár.

A szerző történeti forrásadatai általában Balogh főhadnagy leírásainál korábbra nyúlnak vissza (ha ezekről nem is tud), például az 1271. évi kun dúlásról írtak Vályi András 1796. I. 545. soraira, amelyekről már 1865-ben Ipolyi Arnold megsemmisítő kritikát írt. (Vö. Ipolyi Arnold 1865. 133.).

Nehogy azt gondolja az olvasó, hogy a kései középkorban a szerző végre teljesen a való-

ság talajára ereszkedett. Jó példa erre a szerzőnek azon kijelentése, hogy 1514-ben a vár őrsége „Dózsa György vezérének, Barabásnak serege előtt a vár kapuit önként megnyitotta.” – Az előbbiekkal szemben idézem Nagy József 1975. 27–28.: *„Június közepeére Heves környékén mintegy 7000 paraszt felkelő gyűlt össze, s június 20-án elhatározták Eger elfoglalását. Feldebrő mellett azonban június 21-én a megyei nemesség Drágffy János vezetésével megtámadta és szétszórta őket. Ez a vereség még nem lehetett döntő jelentőségű, mert pár nappal később már Makkárnál gyülekeztek, hogy Eger ellen vonuljanak... A felkelő seregek kísérletét azonban itt sem kísérte szerencse. Július elején Bonzagno di Reggio püspöki jószágkormányzó az uradalom zsoldosaival és a helyi nemesek segítségével Maklárnál megverte őket.”* – Ha a szerző nem hisz egy Egerben írt könyvnek, talán hitelt ad a Nemeskürty István 1974-es művében a 176. oldalon leközölteknek: *„Balszerencsésen végződött viszont a Pásztó-Eger környéki felkelés. A gubacsi vereség hatott-e rájuk... tény azonban, hogy június hónapban Pásztó mellett és az Eger alatti Feldebrőnél Drágffy János, Ulászló király egyik legkedvesebb híve (mint zászlótartó esik majd el a mohácsi csatában, illetve Gianbonzagno di Regno, Ippolito D'Este egri püspök csapatainak parancsnoka verte szét a kurucok hadait.”*

Megtévesztők lehetnek a szerző igen konkrét, tárgyyszerű adatait közlő bekezdések, mintha ezeket tudományos kézikönyvekből, netán forrásművekből másolta volna ki, de sajnos túlnyomó részük hibás. Példának erre, a XV–XVI. századra vonatkozólag, 10 helyet idézek.

1. Eger *„várnagyát első ízben egy 1424-ben kelt oklevél Sebestyén néven említi.”* – Valójában az első név szerint (oklevelesen) említett várnagyot Balázs névvel illették és az okmány 1414-ből kelt. 1422-ben pedig Vasperi Péter várnagyról történik említés, s csak ezután Sebestyénről. (Vö. Engel Pál 1977. 83. és DL 57108: Havassy Péter 1984. 82.)

2. A XV. század első felében *„Rozgonyi a vár déli oldalfalának közepe táján egy különálló 20 m magas bástyát, a Szépbástyát építette meg, ahol a hadi felszereléseket tárolták.”* – Valójában a Szépbástyát a törökök a XVII. században építették meg, előtte itt palánkkal védett ágyúdomb állt. (Vö. Kozák Károly 1970. 183–184.)

3. *„Rozgonyit – aki 1444-ben a várnai csatában életét veszítette – Héderváry László, majd őt Dóczi Orbán, Mátyás király kincstárnoka, helytartó és koronaőr követte a püspökségben.”* – Valójában Héderváry Lászlót Bekensloer János követte az egri püspökségben (1468–1474). Neki köszönhető, hogy megépült a vár máig fennmaradt gótikus palotája, amelyről a palotakiállítás három kiadásban megjelent katalógusa kiemelten emlékezik meg.

4. Varkoch Tamás várkapitánysága idejében *„Jerombolták a Dóczi Orbán által megkezdett templomot, a Szépbástyára megépítették a híres Töltés- vagy Szentély-bástyát”* – A szerző szerint tehát a Szépbástya és a Szentély-bástya azonos területen épült, hiszen csak így építhették egymásra. Valójában a Szentély-bástya és a Szépbástya egymástól közel 100 méterre fekvő különböző objektumok. A szerző itt olyan topográfiai ismereteket árul el, amelyek felvetik a kérdést, hogy járt-e egyáltalán a helyszínen.

5. *„Dobó megépítette a belső vár nyugati oldalán az ólasz rendszerű Dobó-bástyát, a nyugati falnál egy hosszabb épületet a vártisztek és az apródok részére.”* – Valójában Dobó a vár nyugati falánál semmilyen hosszabb épületet nem emeltett. A szerző talán az itt található kanonoki házsorra gondolt. Ezekben egyébként Dobó idejében sem a vártisztek, sem az apródok nem laktak.

6. Bornemissza *„helyére, a várka pitánynak kinevezett Zolthay István folytatta a helyreállítási munkálatokat.”* – Valójában Bornemissza helyére várnagytársa, Zárkándy Pál lépett 1554 novemberében és egészen 1558 áprilisáig ő parancsno-

kolt, egy ideig Figedy János másodkapitánnyal. (Ld. Szederkényi Nándor 1890. 186.)

7. *„Néhány év múlva, 1560-61 között Paulo Mirandola tervei alapján a Huszárvárban elkészül a Csaby-, a Zárkándy- és a belső várban a Gergely bástya.”* – Valójában a Gergely-bástya Bornemissza Gergely tervei szerint 1553-54-ben épült meg. 1555-ben már a bástya kemencéit is elkészítették. (Vö. Détsky Mihály – Kozák Károly 1978. 117.)

8. *„Ezután 1572-1583-ban Ottavio Baldigara vezette az építkezéseket. Őt bástyát tervezett, amelyből azonban csak egy készült el teljesen, egy pedig félig. A Huszárvár felé eső új övező fal és bástyarendszer 1596-ig épült meg.”* – Valójában Ottavio Baldigara, Felső-Magyarország főépítésze, 1568 végén érkezett Egerbe és végleg 1584-ben távozott onnan. A kivitelező munkák vezetője (*prefectus coementariorum*) Jacobus Lobersee alius Falubrese volt. Baldigara a belső várnál 5 fülesbástyát tervezett, a külsőhöz pedig kettőt. 1588-ban egy bizottság a külső vár kettő és a belső vár három fülesbástyáját lényegében késznek találta. Más kérdés, hogy a Zárkándy-bástyánál lévő, a korábbi előzményeket figyelembe véve nem kapott teljes, klasszikus formát, s hogy a földbástya fülei palánkból készültek el. A Dobó-bástya átépítésére és a Varkoch-kapu melletti fülesbástya megépítésére nem került sor. (Ld. Révay Ferenc jelentését 1588-ban: Történelmi Tár 1894.)

9. *„Dobót alaptalan vádakkal 1556. december 3-án börtönbe zárták.”* – Valójában december 6-án vették őrizetbe Kolozsvárt, és börtönbe csak a következő héten szállították, december 11-én, Szamosújvár várába. (Kivételesen itt csak levéltári forrásra hivatkozhatom: lásd Dobó Istvánnak Vízkelety Györgyhez írt levelét december 9-én Kolozsvárról: OL. P-707 f. 212 N° 38.)

10. Dobó *„1572-ben nyerte vissza (t.i. szabadságát), de ez év májusában Magyarország egyik legnagyobb hőse 70 éves korában Szerednyén*

meghalt.” – Dobó 1572 májusi haláláról írt adat Gyárfás István kiténő tanulmányában előforduló sajtóhibára megy vissza, aki a Dobó halálával kapcsolatos királyi utasítás keltét június 2-ával jelezte. Az eredeti oklevélen világosan olvasható június 22 (vigesimo secundo). Másrészt Dobó bizonyosan nem volt még ekkor hetvenéves. (Ld. minderről Szabó János Győző 1973. 38. és 337. jegyzet.)

Eger török ostromaira vonatkozólag a Szerző hál' istennek megfelelő pontosságú adatokat közölt. De a Rákóczi-szabadságharc ostromainak dátumaival már nem volt szerencséje: *„II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején 408 napig tartó ostromgyűrű után 1704-ben a vár őrsége a kurucoknak megadta magát. A szabadságharc bukása után 1710. október 24-én Cuseni tábornok vezetésével a császáriak szállták meg.”* – Valójában itt szinte megint alig egyezik valami. 1. Eger városában miután október 30-án (1703-ban) bevonultak a kuruc csapatok, s vár köré csak 1704-ben vontak ostromgyűrűt, március 19-én kezdtek ágyúzni. 1704. április 16-án a várpáncsnokkal megegyeztek a megadási feltételekben, s mivel a felmentő sereg nem érkezett, a labancok 1705. január 2-án vonultak ki az egeri várból. 2. Cuseni tábornok az egeri várba 1710. december 8-án vonult be. (Vö. Szántó Imre 1963. 263-295.)

Befejezésül következzen összefüggően a szerző Egerrel kapcsolatos fejezetének utolsó oldala (annak is második fele):

„1871-ben Bartakovics Béla érsek a várat a kincstár részére adta át laktanya céljaira, s 1945-ig a katonaságé volt.¹ Az egeri várat a katonaság 1945 után gyógyszerraktárrá akarta felhasználni, amihez a vármegállótól vasúti légazásra lett volna szükség.² Ehhez az OMF nem járult hozzá,³ mire a katonaság a várról lemondott⁴, és azt a városnak engedte át. A város a várat múzeumi célra kívánta felhasználni. Ennek megfelelően kezdte meg az OMF a vár feltárását, ami azóta is folyik Kozák Károly régész irányításával. Ugyan-

akkor a helyreállítások is folyamatban vannak, Sedlmayr János építész tervei alapján.⁵

Időközben, 1976-ban a Dobó-bástya magától leomlott, ezért szükségessé vált megmaradt részeinek⁶ felrobbantása is. A bástya helyreállítása az elkövetkező évek feladata.”

Észrevételek

1. A vár Bartakovics érsek 1871. évi átadási aktusától 1957 őszéig volt a honvédség tulajdonában. (Vö. Bakó Ferenc 1963. 19.)
2. Nemcsak akarta, hanem meg is valósította a honvédség az egri várban a gyógyszerraktárt, amihez tehát vasúti clágazás építésére nem volt szüksége. A gyógyszerraktárt 1957 őszén számolta fel; a hozzá tartozó alakulat Jászberénybe költözött.
3. Az OMF (Országos Műemléki Felügyelőség) 1957-ben alakult, s így a szerző által jelzett időszakban nem nyílt módja adminisztratív intézkedésekre, mivel nem létezett.

Irodalom

- BALOGH János 1881. Eger vár története. Eger, 1881.
- BAKÓ Ferenc 1963. Az egri műgyűjtemények története. Az Egri Múzeum Évkönyve I. Eger 1963.
- BARTAL Antal 1901. A magyarországi latinság szótára. Bp., 1901.
- BÓNA István 1974. A középkor hajnala Hereditas. Bp., 1974.
- BÓNA István 1984. A népvándorlás kora és a korai középkor története Magyarországon. Magyarország története 1/1. Bp., 1984.
- DÉTSZY Mihály – KOZÁK Károly 1972. Eger vára. Heves megye műemlékei II. Bp., 1972.
- ECKHARDT Sándor 1972. Balassi tanulmányok. Bp., 1972.
- ENGEL Pál 1977. Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437) Bp., 1977.
- GERŐ László 1968. Magyar várak, Bp., 1968.

4. A honvédség lemondásának az oka az egri vár területéről (illetve ennek előzménye) a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának az egész országot átfogó intézkedéseivel kapcsolatos.

5. Az OMF első tervező mérnökét, Détszy Mihályt Ferenczy Károly követte az egri várral kapcsolatos helyreállítási feladatok tervezésében, majd Sedlmayr János folytatta ezt a munkát és jelenleg (a már hét éve) Horváthné Nándori Klára vezeti a vár belső helyreállító tervező munkáját. Sedlmayr János nevének kiragadása a sorból nem indokolt.

6. A Dobó-bástya igen csekély része omlott le 1976-ban, de nagy repedések keletkeztek, s ezért nem a „megmaradt részeinek” felrobbantása következett be, hanem a bástyafalak túlnyomó részét távolították el robbantásokkal. (Vö. Szabó János Győző 1977. 59–75.).

- GOMBOS F. Albin 1901. Paulus Diac. A longobardok története (Historia langobardorum) Középkori krónikások I. Brassó, 1901.
- GYÁRFÁS István 1879. Dobó István Egerben. Értekezések a történelmi tudományok köréből VIII/V. Bp., 1879.
- GYÖRFFY György 1963. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Bp., 1963.
- HAVASSY Péter 1984. Heves megye ispánjai Nagy Lajos korában. Magyar Herold 1. Budapest 1984.
- HAVASSY Péter 1984a. Heves megye Mohács előtti világi archontológiája. Bölcsész-doktori disszertáció. Bp., 1984.
- IPOLYI Arnold 1865. Az egri megye Szt. János apostol és evangélistáról nevezett régi székesegyháza az egri várban. Emlékkönyv Kis-Apponyi Bartkovics Béla egri érsek aranyminőségének ünnepére. Egerben, 1865.

- IVÁNYI Béla 1960. Eger múltjára vonatkozó mohácsi vész utáni oklevelek másolatai és ki-
vonatai. Eger 1960. (Kézirat).
- KLEB Béla 1978. Eger múltja a jelenben. Bp.,
1978.
- KOVÁCS Béla 1965a. Claudio Cogonara em-
lékirata. Az Egeri Vár Híradója 6. Eger, 1965.
- KOVÁCS Béla 1966. Elpusztult kolostorok He-
ves megyében. Az Egeri Múzeum Évkönyve
IV. Eger, 1966.
- KOVÁCS Béla – SZABÓ János Győző 1972. Az
egri vár élete. Kiállítás az egri vár gótikus palo-
tájában. Eger, 1972.
- KOZÁK Károly 1970. Az egri vár feltárása
(1957–68) VI. Az Egeri Múzeum Évkönyve
VII. Eger, 1970.
- LÉNÁRT Andor 1982. Az egri vár feltárásának
története 1949-ig. Studia Agriensia 2. Eger,
1982.
- MATUNÁK Mihály 1899. A szécsényi csata.
Katholikus Szemle 1899.
- NAGY József 1978. Eger története. Bp., 1978.
- NEMESKÜRTY István 1974. Krónika Dózsa
György tetteiről. Bp., 1974.
- PÁPAI-PÁRIZ Ferenc 1801. Dictionarium
latino-hungaricum. Posonii et Cibinii 1801.
- SOÓS Elemér 1914. Eger vár-város története,
hadi és műleírása. Eger, 1914.
- SOÓS Imre 1975. Válasz Katona Imrének (A
habánok Egerben). Az Egeri Múzeum Évköny-
ve XIII. Eger, 1975. –
- SUGÁR István 1969. Eger városkapuinak és
kapuinak története. Az Egeri Múzeum Év-
könyve VI. Eger, 1969.
- SUGÁR István 1979. Miként jutott török kézre
Eger vára? III. Mohamed szultán 1596. évi
hadjárata. Az Egeri Vár Híradója 15. Eger,
1979.
- SUGÁR István 1981. Az egri vár eleste 1596-
ban. Hadtörténeti Közlemények XXVIII/1.
Bp., 1981.
- SZABÓ János Győző 1970. Heves megye nép-
vándorlás kori történetének néhány kérdése.
Dolgozatok Heves megye múltjából. Eger,
1970.
- SZABÓ János Győző 1973a. Dobó István utol-
só évei és halála I. A krónikások tanúsága. Az
Egeri Vár Híradója 9–10. Eger, 1973.
- SZABÓ János Győző 1977. Az egyház és a re-
formáció Egerben (1553–95). Az Egeri Múze-
um Évkönyve XV. Eger, 1977.
- SZABÓ János Győző 1977a. A Dobó-bástya és
elpusztulásának története. Az Egeri Vár Hír-
adója 13–14. Eger 1977.
- SZABÓ János Győző 1981. Rákóczi Zsigmond
egri főkapitányi instrukciója és kinevezésének
körülményei. Archivum 10. Eger, 1981.
- SZABÓ János Győző 1984. Adatok a patai fő-
esperesség korai történetéhez. Tanulmányok
Gyöngyösről. Gyöngyös, 1984.
- SZÁNTÓ Imre 1963. Eger a Rákóczi-
szabadságharc korában. Az Egeri Múzeum Év-
könyve I. Eger, 1963.
- SZEDERKÉNYI Nándor 1890. Heves vármegye
története II. Eger, 1890.
- VÁLYI András 1796. Magyarországnak leírása
I. Budán, 1796.
- VASS Előd 1975. Az Egeren maradt törökök
két 1687. évi jegyzéke. Az Egeri Vár Híradója
11. Eger, 1975.